

ELS PROTAGONISTES DE
LA RECERCA
NATURALÍSTICA AL
MONTSENY AL SEGLE XIX
I PRIMERA MEITAT DEL
SEGLE XX

ÈLIA MONTAGUT I RIAS
IGNASI ORO I BADIA

El Montseny ha atret els científics i els naturalistes des de fa molts anys. L'interès actual que desperta aquesta muntanya en botànics, geòlegs, geògrafs i zoòlegs no és, doncs, nou.

L'exposició **«Científics i naturalistes al Montseny. Les generacions del segle XIX»** que va exhibir-se al Museu de Granollers-Ciències Naturals els mesos de setembre i octubre del 1991, va presentar 14 personatges que van ser protagonistes de la recerca naturalística al Montseny en aquella època.

Tal i com es llegia en el text de presentació, l'exposició recull tan sols alguns dels nombrosos homes de ciència que, tot començant a fixar les bases de la recerca naturalística a Catalunya, van dedicar un moment o altre de la seva vida a estudiar algun aspecte del massís del Montseny. Tota tria, ja se sap, és injusta, però el que sí que podem assegurar és que tots els personatges que hi figuren gaudeixen d'un reconeixement científic ben merescut.

L'objectiu de l'exposició era, doncs, doble. En primer lloc, acostar al públic general una galeria de personatges que són, al nostre parer, injustament desconeguts per la majoria. Malauradament, la història de la ciència no té encara el lloc que li hauria de correspondre en els plans d'estudi actuals. En segon lloc, però no per això menys important, volíem que l'exposició esdevingués un modest homenatge a tots aquells estudiosos que han treballat per incrementar el coneixement del patrimoni natural del nostre país.

L'exposició començava fent un repàs als antecedents. El ressorgiment científic que es donà a Catalunya a les darreries del segle XIX, prova del qual són els estudis que es presentaven a l'exposició, reposava en un passat fecund.

Al nostre país es comencen a trobar escrits d'una certa rellevància en el camp de la història natural datats el segle XVII. La primera història natural coneguda fou escrita per Pere Gil l'any 1600, que dedicà un capítol al Montseny. Del capítol VI *«De la varietat, gentilesa, excellencia y valor de pedras que te Cathaluña (...)»* transcrivim (extret de l'obra de Norbert Font i Sagué: *«Història de les ciències naturals a Catalunya, del segle IX al segle XVIII»*, Barcelona 1908, reed. 1978): *«Cristall molt bo se troba y talla en Catalunya; especialment en*

Montseny en la parroquia de Viladrau, y en las montañas de las quals naix Llobregat junt a un lloch nomenat pobleto. (...)».

Pocs anys més tard; un autor anomenat Pujades escriu una «*Coronica Universal del Principat de Cathalunya*» Barcelona, 1609, on dedica els primers capítols a la descripció geogràfica. El capítol V porta com a títol «*Del circuyt de Espanya per lo principi dels monts Pyreneus, y tracta de Montseny*». Descriu els noms dels llocs per on passa aquella serralada i, curiosament, considera les muntanyes del Montseny, de St. Llorenç del Munt, de Montserrat i del Montsec com a estreps dels Pirineus.

Un altre autor que s'ocupa de la història natural de Catalunya el segle XVII és Esteve de Corbera, en la seva «*Catalunya ilustrada contiene su descripción en común, y particular (...)*» Nàpols 1678. El capítol XI tracta «*De los montes más señalados que tiene*». Comença parlant dels Pirineus, després de Montserrat i a continuació del Montseny, del qual dóna la situació, l'alçada i les seves produccions: «*Dizen autores graves que es muy abundante de minas de oro y plata: pero estas no se ven. Tambien dicen que hay canteras de marmoles finísimos aunque ahora ó no se saben, o no sirven. Lo que la experiencia nos muestra es la riqueza que tiene de piedras preciosas, y señaladamente de Topazios y Ametistas excellentísimos en grandeza, fuerza y hermosura que se hallan cada día en ella en notables cantidades. Abunda assi mismo de Abietes y otros varios árboles que se emplean en la fabrica de las Galeras.*» Més endavant, parla també del Salt de Gualba i de les supersticions del Gorc Negre. I encara, en parlar dels boscos i de les seves riqueses, anomena, entra d'altres, els de Vallforners i del Molar (extret de Font i Sagué, de la mateixa obra).

Segons Josep Ma. Camarasa, botànic i historiador de la botànica a Catalunya, el primer naturalista «modern» de qui tenim notícia que visités el Montseny és, curiosament, un anglès, Sir Francis Willughby (1635-1672). Aquest, dedicat a la renovació de la sistemàtica zoològica, va visitar el Montseny i en va escriure una crònica, on comenta alguns aspectes de la història natural de la muntanya i, especialment, de l'extracció de les famoses ametistes de Sant Segimon.

Dins el mateix segle XVII, fan aparició a Catalunya els primers herbaris: la família dels Salvador inicià l'anomenat renaixement botànic espanyol.

Ja en el segle XVIII, trobem noms significatius per a les ciències naturals, com són Joan Minuart (originari de Sant Celoni), Josep Quer i Martínez, Miquel Bernades, Antoni Bolòs i Ferrussola, Carles de Gimbernà, Antoni Martí, Jaume Menós de Llena, Antoni Palau i Verdera, etc.

Antoni Bolòs, juntament amb Minuart i Quer, realitzà una herborització molt intensa pel Montseny i pels Pirineus.

És també al principi del mateix segle quan el Dr. Clarassol deixà un manuscrit titulat «*Singularidades de la Historia Natural del Principado de Ca-*

Joan Cadevall

taluña», on trobem referència als avets, als verns, als til·lers y a altres arbres del Montseny, a més de les aigües termals de la Garriga.

El 1787 es publica una «*Memoria sobre los ametistos de la montaña del Montseny*», escrita per Juan Antonio de Fivaller.

Al principi del segle XIX cal fer esment de Francesc Xavier Bolòs, Francesc Campderà, Jaume Llansó, Mn. Francesc Mirambell i Francesc Oliveres, entre altres estudiosos.

I d'aquí ja passem a la galeria de personatges presentats a l'exposició.

El primer, per ordre cronològic, és **Antoni Cebrià Costa i Cuixart** (València 1817-Barcelona 1886). Fou catedràtic de botànica general de la Universitat de Barcelona. Recorregué diverses comarques del Principat per compilar i revisar la flora catalana i aplegà un gran herbari. Amb el seu mestratge assegurà la continuïtat dels estudis botànics amb rigor científic. Entre els seus deixebles es troba Joan Cadevall i Diars. Publicà entre altres treballs:

Introducción a la flora de Cataluña y catálogo razonado de plantas observadas en esta región (1864).

El segon personatge és **Miquel Cuní i Martorell** (Calella, el Maresme 1827-Barcelona 1902). Naturalista; tot i que inicialment es dedicà a l'estudi de la botànica, s'acabà inclinant per l'entomologia. Sembla que la influència del seu cosí, el Sr. Manel Martorell i Peña, fou decisiva en aquest sentit. Formà part de diverses institucions excursionistes i científiques, entre les quals podem citar el Centre Excursionista de Catalunya, la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i la Institució Catalana d'Història Natural, en què col·laborà en la fundació, i va ser-ne el primer soci protector i honorari. La seva primera publicació fou el *Catálogo de Lepidópteros de Cataluña* (1874), on enumera més de 700 espècies. Després publicà, conjuntament amb el seu cosí, el Sr. Martorell, el *Catálogo de los Coleópteros observados en Cataluña* (1876), treball que tingué una gran ressonància a l'estranger. Explorà el Montseny com queda reflectit en aquestes publicacions:

Excursión entomológica y botánica por el término de la Garriga (1883)

Excursión entomológica y botánica a San Miguel del Fay, Arbucias y cumbres del Montseny (1887)

Recorts d'una exploració entomològica en Arbúcies (1899).

Artur Bofill i Poch (Barcelona 1844-1929) era naturalista. Cursà estudis de dret i de filosofia i lletres. Als vint anys fou iniciat en l'estudi de les ciències naturals per l'afecionat i col·leccionista Sr. Santiago Àngel Saura. Conreà les ciències naturals, s'especialitzà en paleontologia i, sobretot, en malacologia. En aquesta especialitat zoològica arribà a ser una autoritat de reconegut prestigi internacional. Col·laborà amb el Dr. Almera en l'elaboració dels mapes geològics. Esdevingué membre de les societats científiques més prestigioses de l'època. Fou secretari perpetu de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona.

La seva carrera científica està íntimament lligada a les institucions situades al Parc de la Ciutadella. Conservador del Museu Martorell (1888); pocs anys després passa a ser-ne director (1891). El 1917 el Museu Martorell passà a formar part del Museu de Ciències Naturals, del qual el Sr. Bofill exerceix la direcció fins al 1920. Vint-i-nou anys, per tant, de dedicació continuada. Publicà:

Nova fauna malacològica terrestre i d'aigua dolça de Catalunya (1898)

Estudi sobre la malacologia de les Valls Pirinenques (1881-1921), en col·laboració amb Fritz Haas i J. B. Aguilar-Amat.

Intruccions per a la recol·lecció de Moluscs terrestres i d'aigua dolça (1917)

Jaume Almera i Comas (Vilassar, el Maresme 1845-Barcelona 1919). Geòleg i eclesiàstic. Pren el títol de Doctor en Ciències Naturals amb la memòria titulada *Sobre la teoria de la nutrición vegetal*. En col·laboració amb Artur Bofill i Poch reprèn els treballs del *Mapa Geològic* iniciats per la Diputació Provincial de Barcelona. L'any 1878 publicà el seu tractat de *Cosmogonia i geologia*, i fundà el Museu de Geognòsia i Paleontologia del Seminari de Barcelona. Fou membre de les societats geològiques més prestigioses de l'època. Fou president de l'Acadèmia de Ciències i Arts d. Barcelona (1907). Publicà un gran nombre d'articles sobre els seus treballs, alguns dels quals relacionats amb el Montseny:

Epoca de levantamiento del Montseny fijado por los depósitos de cemento de Campins (1883)

Excursión al Montseny, descripción de sus faldas y de sus cumbres y época de su levantamiento final (1884)

Estudio de un lago oligocénico en Campins (1907)

Mapa geológico y topográfico de la Provincia de Barcelona. Región quinta o del Montseny, Vallés y Litoral. Escala 1/40000 (1914) i l'edició en Català de 1915.

Li dedicaren una espècie de briozou fòssil del neozoic eocènic recollida a Aiguafreda: la *Membranipora Almerae*.

Joan Cadevall i Diars (Castellgalí, el Bages 1846-Terrassa 1921). Botànic i geògraf. Llicenciat en ciències exactes i llicenciat i doctor en ciències naturals. Es dedicà tota la vida a l'ensenyament. Deixeble d'Antoni Cebrià Costa. Estudià profundament el Vallès. Es proposà completar l'obra del seu mestre A. C. Costa i emprengué la revisió i la compilació de la flora catalana. Durant el període 1913-1937, publicà en col·laboració amb A. Sallent la *Flora de Catalunya*. Els volums pòstums els dirigí Pius Font i Quer.

Obtingué el primer premi en el certamen de Granollers (1886) amb la memòria *Geografía física, descriptiva é histórica del Vallés*, que es va publicar com a introducció a la seva *Flora del Vallés*, a les Memòries de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Publicà, a més, els *Elements de botànica popular*

(1907), el primer manual de botànica del nostre segle.

Estanislau Vayreda i Vila (Olot, la Garrotxa 1848-1901). Botànic, llicenciat en farmàcia. Fou deixeble i col·laborador d'A. C. Costa. Es dedicà als estudis florístics, preferentment del Pirineu Oriental, la Garrotxa i de l'Empordà. Li van dedicar l'espècie *Saxifraga Vayredana*, coneguda com l'herba de Sant Segimon, endèmica del massís del Montseny.

La seva bibliografia és molt extensa, d'entre la qual podem citar:

Plantas notables por su utilidad o rareza que crecen en Cataluña (1879)

Excursión botánica al Montseny y Guillerías (1880)

Nuevos apuntes para la flora catalana (1882)

Plantas de Cataluña (1902)

I sobre temes de zoologia:

Fauna ornitológica de la provincia de Gerona (1883)

Joaquim Maria de Barnola i Escrivà de Romaní (Barcelona 1870-1925). Jesuïta. Botànic, especialitzat en falgueres. Es dedicà a l'ensenyament i a l'estudi de la flora catalana. Herboritzà pel Montseny en diverses ocasions i aplegà un important herbari.

D'entre les seves obres destaquen:

Manual práctico del botánico herborizador (1908)

Contribució a l'estudi de les falgueres de Catalunya (1915)

Resum de botànica (1918)

Notes criptogàmiques (1918)

També va fer traduccions de l'alemany:

Tratado de botánica d'E. Strasburger (1923)

La teoría de la relatividad de Einstein de Wulf (1925)

Eduard Fontserè i Riba (Barcelona 1870-1970). Meteoròleg i sismòleg. Es llicencià i es doctorà en ciències físico-matemàtiques. Organitzà el Servei Horari, que fixava l'hora oficial a la ciutat de Barcelona. Elaborà el projecte per a la construcció de l'Observatori Fabra, presentat a l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona. Exercí diverses càtedres a la Universitat de Barcelona. Des de la Granja Experimental de la Diputació de Barcelona, organitzà la Xarxa Pluviomètrica de Catalunya i les Balears. Amb l'ajut de l'Institut d'Estudis Catalans creà l'Estació Aerològica de Barcelona, inici del Servei Meteorològic de Catalunya, constituït com a tal l'any 1921.

Fou membre de diverses institucions científiques de l'època: Acadèmia de ciències i Arts de Barcelona, Junta Municipal de Ciències Naturals i Societat Astronòmica de Barcelona.

De la seva bibliografia, extensíssima, cal citar:

Atlas elemental dels núvols (1925)

Una visió meteorològica del Turó de l'Home (1950)

Recopilació de dades sísmiques de les terres catalanes entre 1100 i 1906 (1970)